

<https://doi.org/10.15407/uhj2025.01.203>
УДК 530.1=361:339.984

Юрій РИЧКА

аспірант кафедри всесвітньої історії,
Київський столичний університет ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна)
yuriiryczka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3608-3410>

БАСКСЬКИЙ НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ В ІСПАНІЇ 1895—2018 рр.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Мета статті передбачає аналіз наукових праць, присвячених походженню і природі баскського націоналізму, систематизацію та класифікацію основних напрямів вивчення історії баскського націоналістичного руху в Іспанії, окреслення головних результатів досліджень із цієї проблематики. **Теоретико-методологічна основа** ґрунтується на позитивістському, системному, структурно-функціональному підходах із дотриманням загальнонаукових принципів об'єктивності й методів історичного джерелознавства. **Наукова новизна** полягає у висвітленні актуальної історіографічної ситуації, проблем і здобутків у дослідженні баскського націоналізму. **Основні результати.** В українській та закордонній історіографії нерівномірно висвітлено історію становлення й розвитку баскського націоналістичного руху: більшість праць присвячені терористичній діяльності його радикальних течій, вивченню еволюції стратегії, тактики збройної боротьби, опису механізмів і шляхів врегулювання конфлікту, натомість недостатньо розкрито метасистемну сутність баскського національного проекту, його політико-економічні цілі та наслідки для регіону. Виявлені історіографічні лакуни дозволили окреслити перспективу й визначити конкретні шляхи подальшої розробки цієї проблематики.

Ключові слова: Країна Басків, Іспанія, націєтворення, регіоналізм, націоналізм, франкізм, тероризм, Баскська націоналістична партія, ETA.

Цитування: Ричка Ю. Баскський націоналістичний рух в Іспанії 1895—2018 рр.: історіографія питання. *Український історичний журнал*. 2025. № 1 (580). С. 203—214. <https://doi.org/10.15407/uhj2025.01.203>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2025. № 1 (580)

Початок баскського націоналістичного руху в Іспанії, його політичні цілі та ідеали були безпосередньо визначені заснованою 1895 р. Баскською націоналістичною партією (БНП). Вивчення походження, ключових аспектів природи баскського націоналізму, його організаційних форм, різноманітних політичних течій, зокрема найбільш радикальної з-поміж них — ЕТА (від баск. Euskadi Ta Askatasuna, укр. «Країна басків і свобода»), попри низку труднощів та викликів методологічного характеру є вартим уваги дослідницьким завданням.

Проблема формування етнічної ідентичності, походження націй і націоналізмів, природи та практики регіональних націоналістичних рухів — одна з найбільш контрверсійних тем в історіографії. Різноманітні аспекти цієї проблематики залишаються предметом жвавого обговорення й гострих дискусій в історичній і політичній науці. В дослідницькій практиці останніх десятиліть намітилися нові методологічні підходи, застосування яких дозволило увиразнити теоретичні поняття в поєднанні з конкретними історико-культурними контекстами. Показовими у цьому контексті стали монографічні дослідження «Націоналізм: природа та еволюція ідеї» Є. Каменки [1], «Уявлені спільноти» Б. Андерсона (ця праця американського історика й політолога доступна в українському перекладі [2]). Запропонована останнім теорія нації як «уявленої спільноти» здобула чимало прихильників у науці, основні її положення згодом поглибив й удосконалив П. Джеймс у студії «Формування нації: до теорії абстрактної спільноти» [3].

Різноманітні аспекти проблеми теорії і практики націєтворення, походження й поширення націоналізму висвітлено у працях Е. Сміта [4—6], Г. Касьянова [7]. Положення та висновки, яких дійшли дослідники, дають змогу досягнути закономірності, а також особливості перебігу зазначених процесів у різних регіонах Європи, верифікувати їх кризові прояви, зокрема у випадку Іспанії.

Історіографічна традиція вивчення іспанських регіональних націоналізмів набула своїх виразних рис лише в останній третині ХХ ст. Студії з цієї проблематики у самій Іспанії не заохочувалися політичним режимом генерала Ф. Франко, натомість сформувався інтерес міжнародної наукової спільноти до історії та практики сепаратизму й відповідних ідеологій у цій країні. Так, російський етнолог О. Кожановський [8] дослідив формування етнічних спільнот, узагальнив досвід автономізації національних регіонів у другій половині ХХ ст., проте завдання простежити еволюцію баскського (як й інших локальних) націоналістичних рухів цього періоду не ставилося.

Ключові аспекти становлення і столітнього розвитку регіональних націоналізмів Іспанії проаналізували в монографічному дослідженні французькі історики Ж. Боннельс і М. Фрау [9]. Автори спробували виявити загальні закономірності й локальні особливості розвитку націоналістичних рухів Каталонії, Галісії, Арагонії, Басконії. Вміщений у книжці фактологічний матеріал надає ґрунтовну джерельну опору для вивчення основних елементів іспанських націоналізмів, зокрема баскського.

Ідеали й мету сепаратистських рухів в Іспанії окреслено у праці Ж.-Л. Гуаренья та М.М. Муньюза «Націоналізми в сучасній Іспанії: Ідеології, рух і сим-

воли» [10]. Автори, представивши концептуальне осмислення спільних рис розвитку цих регіональних явищ, не оминули в тому числі проблему баскського етнополітичного конфлікту, але їхні судження щодо ідеології та практики руху були вкрай обережними й суперечливими.

Сучасна історична наука відійшла від усталеної колись в іспанській історіографії думки про те, що баскський націоналізм був випадковим і маргінальним явищем. Прояви національної свідомості, шукання самобутньої ідентичності виявлялися в культурно-інтелектуальному середовищі й інших невеликих етнічних груп народів Західної та Центрально-Східної Європи. Такими, зокрема, були пошуки монегаскської окремішності у французько-італійській Рив'єрі, ідентичності Корнуоллу й інших регіонів Британії, русинів українських Карпат тощо. Спільною культурною основою цих рухів стало відкриття самобутньої «етноісторії» [4, с. 72; 5, с. 133—134]. Але тільки в Іспанії прагнення басків до культурно-політичної автономії набуло форм жорсткої конфронтації.

Країна Басків або Басконія — історико-культурний край на заході Піреней, розташований в межах Іспанії і Франції. Іспанська частина Басконії складається з автономної області Країна Басків на заході й Наварри на сході. Спільнота, що позиціонує себе як баскський народ, має самобутню культуру та давні традиції боротьби за національно-політичне самовизначення і створення незалежної держави. Усвідомлення причетності до спадщини минулого сприяло пробудженню національної свідомості басків, кристалізації ідеї етнічної нації.

Ідеологічні підвалини баскського націоналізму набули вираження наприкінці XIX ст. Вважається, що його змістове наповнення було традиційним для регіональних націоналізмів, що постали на ґрунті героїзації історичного минулого, прославлення мовних традицій спільноти [11, с. 34—62; 12, с. 107—109]. Проте цим не обмежувалися засадничі народно-патріотичні ідеї й елементи націоналістичного світогляду басків, формування якого не було позбавлено впливу філософських ідей, принесених хвилями західноєвропейського романтизму. Вони пробуджували інтерес до історичного минулого європейських народів та їхньої культури, стали каталізатором міфотворчості, інструментом для оформлення й висунення певних політичних і культурницьких програм. Визначальна роль у структуруванні та ідейно-змістовому наповненні національних проєктів належала інтелектуалам, які почали мислити національно. Помітний вплив на формування їх свідомості справили праці Й.Г. Гердера, зокрема етнокультурна концепція нації, сформульована ним у монументальній «Ідеї до філософії історії людства». Творчість цього мислителя артикулювала практичні методи конструювання національних спільнот через укорінення мови і традицій.

Творцем та популяризатором баскського націоналістичного наративу в Іспанії став учений і літератор кінця XIX ст. етнічний баск С. Арана. Основні ідеї його вчення, що визначають засади національно-патріотичної ідеології, викладені у праці «За незалежність Біскаї» («Bizkay por su independencia», 1892 р.). Автор уважав, що національна належність визначається народженням. Він проголосив басків «титальною нацією у своїй Вітчизні», які в усьому вивищуються

над іспанцями. У публічних виступах заявляв: «Іспанець ще ходив зі згорбленою спиною та на напівзгннутих ногах, коли біскаець (житель провінції Біскайя, тобто баск — *Ю. Р.*) — елегантною походою й вирізнявся благородними рисами обличчя. Біскаець ставний та мужній; натомість іспанець недолугий, або жіночний у своїй зовнішності. Біскаець енергійний і рухливий; іспанець ледачий та незграбний. Біскаець розумний, успішний у всіх сферах діяльності; іспанець дурний, тугодум. Біскаець за своєю натурою підприємець; іспанець нічого не робить й нічого не вартий. Біскаець народжений для того, щоб бути сеньйором, а не слугою; іспанець — лише щоб бути васалом або підданцем» [13, с. 36—37].

В іспанській історіографії ще почасти зберігається зневажливе й упереджене ставлення до постаті та вчення С. Арани. Його світогляд формувався під впливом расово-антропологічної школи європейської соціології кінця XIX — початку XX ст., через що вочевидь в публіцистиці його подеколи називають «баскським Гітлером». Проте попри виразну антиіспанську спрямованість, певну архаїчність і наївність суспільно-політичних поглядів, «батько-засновник» баскського націоналізму не закликав до етнічних чисток та насильства проти іспанців [14].

С. Арана став засновником Баскської націоналістичної партії 1895 р., яка сформувалася з обраних до представницької Біскайської провінційної ради депутатів. Завдяки відданості його ідеалам та особистій харизмі баскський рух поступово перетворився на впливову політичну силу. Звісно, це не було єдиною причиною. М. Суарес Кортіна у своїй книжці «Ліберальна Іспанія (1868—1917): Політика і суспільство» доводить, що політизація баскського націоналізму головно була пов'язана з поступовою централізацією Іспанії на початку XX ст., індустріалізацією та модернізацією Країни Басків, що призвело до скасування «фуерос» — історичних автономних прав і свобод басків [13, с. 97—98]. Зміни у традиційній економіці регіону, національній, соціальній структурах місцевого населення призвели до конфлікту між міським лібералізмом і сільським традиціоналізмом [15, с. 47—52; 16, с. 44—46].

Початки регіональних націоналізмів в Іспанії Д. Конверсі пов'язує з нерівномірним поширенням модернізації, занепадом традиційних «низьких» культур і появою анонімних, автономізованих суспільних відносин, на які нарікала незадоволена й збентежена місцева інтелігенція. Швидка індустріалізація, що охопила Країну Басків і Каталонію, за словами автора, «перевернула досі гармонійну та здебільшого відокремлену культуру, зруйнувавши традиційні способи життя й залишивши смертельну рану», загоїти яку мали баскський і каталонський націоналізми [17, с. 48].

Подібної думки дотримувався й іспанський політолог Х.П. Фусі. Дослідник стверджував, що соціальні та економічні зміни, викликані швидкою індустріалізацією, запустили націоналістичний рух і дозволили йому перетворити місцевий партикуляризм на національну ідентичність. Баски середнього класу розвинули націоналізм як реакцію на безперервні зміни, котрі, на їхню думку, загрожували національній ідентичності та спричинили непоправну деформацію традиційного суспільства [18, с. 220]. Потік робітників-мігрантів з інших регіонів Іспанії по-

сили відчуття загрози, що призвело до швидкої маргіналізації баскської культури й мови в містах і створення ідеального середовища для націоналістичної агітації.

Під час Першої світової війни та в 1920—1930-х рр. баскський національний рух переживав піднесення. Тоді було утворено чимало націоналістичних молодіжних угруповань, із-поміж яких вирізнялася своєю чисельністю Асоціація баскських націоналісток: станом на 1934 р. організація залучила до своїх лав понад 1 тис. жінок, продемонструвавши винятковий успіх та активну участь у релігійно-гуманітарній і просвітницькій діяльності [19, с. 76—78].

Баскська націоналістична партія тоді поширила свій вплив на всі баскські провінції, очоливши першу кампанію на підтримку автономії краю. Президентом новоутвореної автономії став Р. де ла Сота Абурто, а його однодумці — сенаторами в іспанських кортесах Гіпускоа, Наварри та Біскаї. Електоральна підтримка в поєднанні з контролем над муніципалітетом із боку поміркованих членів партії дозволили націоналістичному руху просувати свої ідеї, починаючи від ради Біскаї, виступаючи за регіональну реінтеграцію і статус автономії для Країни Басків. Для досягнення цієї мети партійні лідери модернізували свій політичний проект, позірно визнавши «єдність іспанської нації» в тексті послання рад провінцій, надісланого уряду, щоб здобути підтримку решти політичних сил у справі автономізації.

Переломним моментом в історії баскського націоналістичного руху виявилася Громадянська війна в Іспанії 1936—1939 рр. Великою ментальною травмою для басків стало бомбардування 26 квітня 1937 р. міста Герніка, культурного й історичного центру нації, символу парламентаризму, свободи, автономізму. Це була каральна акція Ф. Франко, спрямована проти збройного опору басків і проти націоналістичного руху. Війна ввійшла в баскський націоналістичний дискурс як іспанська агресія проти баскських провінцій, збройний наступ на суверенітет та право басків на національне самовизначення. Ці драматичні події висвітлено у численних публікаціях, відображено у збірниках документів, спогадах учасників, очевидців. Проте, попри наявність потужного корпусу фактологічного матеріалу, питання трансформації національної самосвідомості басків у цей період не знайшли належного висвітлення в історіографії.

Військова диктатура жорстоко придушувала будь-який прояв периферійного націоналізму як ознаку сепаратизму та намагалася знищити історично сильну регіональну ідентичність в Іспанії. Політичну практику франкізму всебічно розглянуто в низці досліджень. Ця проблематика, зокрема, представлена у працях О. Іваницької [20—21]. Дослідниця ретельно простежила політичний розвиток франкістської Іспанії в 1939—1975 рр., окреслила основні історіографічні здобутки, що дало їй змогу схарактеризувати франкізм як різновид тоталітарно-авторитарних режимів. Підсумки вивчення внутрішньої політики режиму генерала Ф. Франко узагальнено в кандидатській дисертації Ю. Павлишиної [22].

В монографії американського історика Р. Кларка висвітлено репресивні форми й методи боротьби франкістів 1940—1950-х рр. із регіональними націоналістичними рухами в Каталонії та Країні Басків [23]. Уряд Ф. Франко заборонив

баскську мову під час церковних богослужінь, а також у закладах освіти. Було скасовано давні податкові пільги. Крім того, заборонено використання традиційних баскських імен, постановку театральних вистав баскською мовою і фольклорних свят як культурних проявів баскської ідентичності. Військова диктатура спричинила, на думку автора, так звану «приватизацію націоналістичної політики», що відтісняла національні почуття у приватну сферу.

У низці праць, опублікованих по смерті Ф. Франко, простежено вплив франкізму на еволюцію баскського націоналістичного руху та його ідейне наповнення. Більшість дослідників схиляються до думки, що методи диктатора виявилися вкрай неефективними в розв'язанні «баскської проблеми». Тридцять років авторитаризму, політики асиміляції й централізму, навпаки, призвели до її загострення та до піднесення національного руху [18, с. 225; 24, с. 135]. Як справедливо зауважив Р. Кларк, генералу Ф. Франко «вдалося за лічені місяці досягти того, чого не вдалося досягти десятиліттям пропаганди Сабіно Арани та новим націоналістичним поколінням Баскської націоналістичної партії, — піднести баскську національну свідомість» [25, с. 76.]

Це сприяло відродженню націоналістичного руху та його подальшій радикалізації, а саме створенню в 1959 р. організації ЕТА. На відміну від лідерів БНП, котрі вважали, що «тиха війна» могла б бути ефективнішою стратегією для збереження баскської нації під час диктатури, радикали стали на шлях збройної боротьби з нею.

В науковій літературі висвітлюються основні ідеологічні та стратегічні розбіжності, що оприявнилися в 1960—1970-х рр. у діяльності поміркованої течії баскського націоналістичного руху, очолюваного БНП, та його радикального крила. По-перше, після розпаду іспанських і французьких кордонів ЕТА підкреслювала територіальну єдність усіх семи баскських провінцій (у межах Іспанії та Франції) — «Сімка — одне ціле» [12, с. 111]. Натомість БНП дистанціювалася від націоналістичних настроїв французьких басків і продовжувала надавати пріоритет відновленню автономії лише для баскських регіонів Іспанії [11, с. 242]. Другим спірним питанням між двома націоналістичними фракціями був статус майбутньої державності: ЕТА виступала за баскський суверенітет, непідвладний франкістській Іспанії, натомість БНП воліла дочекатися смерті диктатора, сподіваючись відновити Статут автономії регіону від 1936 р. Нарешті, враховуючи не надто поширене використання баскської мови, особливо в поліетнічних містах Біскаї, БНП вважала пропозицію ЕТА зробити її єдиною офіційною в майбутній незалежній республіці басків абсолютно нездійсненною [26, с. 25—26].

Листівки, плакати, газетні публікації та інші матеріали, що відклалися за перші десятиліття діяльності ЕТА, дозволили історикам і політологам досягнути політичну стратегію угруповання та з'ясувати сутність його ідеології [27—28]. Вчення С. Арани, що залишалося джерелом натхнення для членів організації, зазнало певної модернізації. По-перше, ЕТА замінила архаїчну й доволі суперечливу ідею раси на більш популярну ідею етнічної належності, яка розумілася в культурно-лінгвістичній, а не біологічно-генетичній площині. По-друге, ЕТА

оголосила себе позаконфесійною та навіть антиклерикальною, що було значним відхиленням від спроб попередніх поколінь баскських націоналістів використувати католицизм як наріжний камінь баскської ідентичності [12, с. 111].

Попервах ЕТА позиціонувала себе як молодіжний студентський рух. У 1960-х рр. протестна активність студентської молоді спостерігалася й в інших країнах Західної Європи, але тільки в Іспанії вона набула виразних форм етнополітичного конфлікту, для вирішення якого баскські радикальні націоналісти обрали терор. Одним із найгучніших проявів, який привернув увагу міжнародної громадськості до діяльності ЕТА, стало вбивство в 1968 р. начальника поліції провінції Гіпускоа М. Мансанаса. У відповідь Мадрид запровадив надзвичайний стан та ув'язнив сотні підозрюваних: 16 із них були засуджені до смертної кари на судовому процесі в Бургосі 1970 р. Це рішення спричинило страйки в Гіпускоа та Біскаї, закриття університетів, вуличні демонстрації в Мадриді і Гранаді.

Бургоський процес запустив одну з найсерйозніших політичних криз у франкістській Іспанії. Її перебіг достатньо повно висвітлено в історіографії [29—32]. Криза призвела до мобілізації ліберальних і лівих сил як у країні, так і за кордоном, сформувала позитивний образ ЕТА у суспільно-політичній свідомості [30, с. 163; 33, с. 11—14]. Суд у Бургосі, за словами американського політолога М. Гейберга, «стер усі залишки політичної апатії серед басків та приніс визнання за ЕТА символу народного опору режиму Франко» [12, с. 107]. Навіть ті, хто раніше не схвалював терористичну діяльність, тепер не наважувалися засуджувати її (принаймні публічно), щоб не вважатися профранкістами [30, с. 46]. Водночас зростання популярності ЕТА зашкодило авторитету консервативної Баскської націоналістичної партії, що стало перешкодою до створення єдиної платформи демократичної ненаціоналістичної опозиції.

Успіх ЕТА виявився гучним і несподіваним, адже баскські спільноти Іспанії були традиційно консервативними, релігійними й миролюбними. У Країні Басків не було потужних традицій масової лівої сили. Вона мала дуже обмежений досвід робітничих виступів і соціалістичних рухів (на відміну від, наприклад, Каталонії чи сусідньої Астурії). З усім тим, революційна ЕТА закріпилася в авангарді антифранкістської націоналістичної опозиції та здобула широку підтримку баскської громадськості.

На початку 1970-х рр. ЕТА розширила свою діяльність, урізноманітвивши форми й методи боротьби з режимом. Почалися шантаж та вимагання «революційних податків» із великих підприємств, викрадення людей, тривали теракти. Так, резонансне вбивство ідейного спадкоємця диктатора Ф. Франко адмірала К. Бланко в 1973 р. мало, на думку організаторів, покласти край франкізму. Але чинний режим не був спроможний відрізнити етнополітичні й соціальні проблеми від порушення громадського порядку, тому реагував у спосіб, який приносив найбільшу користь ЕТА [33, с. 97; 34, с. 163].

Політичні зміни в Іспанії, які почалися після смерті Ф. Франко, зокрема ухвалення у грудні 1978 р. нової конституції, дозволили на певний час стабілізувати ситуацію. Для ЕТА та інших баскських націоналістичних угруповань настали

кризові роки перехідного періоду. Загальнополітичну еволюцію баскського націоналістичного руху в контексті внутрішніх структурних перетворень у тогочасній Іспанії досліджував політолог К. Поліщук [35, с. 53—59; 36, с. 34—41]. Авторів вдалося виокремити та предметно розглянути етнічний і соціальний елементи баскського етнополітичного конфлікту, а також увиразнити ієрархічність взаємин між різними ідеологічними течіями націоналізму.

В 1980—1990-х рр. в Іспанії змінилося ставлення громадян до баскського націоналістичного руху. Ці процеси також відображено в науковій літературі [29, с. 64—66; 37, с. 176—191]. Терористичні загрози та радикальні дії ЕТА почали відштовхувати людей, протестні настрої котрих спричинилися до створення в 1981 р. Національної асоціації жертв тероризму. Виникли й інші громадські організації, зокрема «Мир зараз», Асоціація захисту прав людини Країни Басків, основоположними принципами діяльності яких були справедливість, правда, гідність і пам'ять.

Делегітимізації тероризму сприяв і пацифістський рух, що розгорнувся в Іспанії від середини 1980-х рр. Він був ініційований громадськими організаціями «Жест миру» та «Між усіма», котрі публічно демонстрували своє неприйняття тероризму, проводячи 15-хвилинні мовчазні велелюдні мітинги в різних містах країни після кожного політичного вбивства чи викрадення.

Трансформацію франкістського режиму в демократичний простежено в монографії В. Годлевської [38]. Положення й висновки, яких дійшла дослідниця, дозволяють зрозуміти значущість демократичних перетворень у суспільстві та їх ролі у вирішенні баскського етнополітичного конфлікту. Консолідована громадянська позиція й ефективні дії органів державної влади Іспанії зменшили активність радикальних націоналістів. Легітимність ухвалених іспанським урядом на початку 2000-х рр. законів про заборону діяльності баскських терористичних угруповань було підтверджено 2009 р. Європейським судом із прав людини. 5 вересня 2010 р. ЕТА в односторонньому порядку оголосила про свій намір припинити терористичну діяльність. 25 вересня очільники політичних партій, що виступали за незалежність Країни Басків, підписали спільну декларацію про «сценарій миру і демократичних рішень», позитивно сприйняту органами державної влади Іспанії та політичними силами. Вперше всі сторони конфлікту оголосили про прагнення до політичного врегулювання.

Важливу роль в розв'язанні етнополітичного конфлікту в Іспанії, в налагодженні діалогу між владою та націоналістичною опозицією зіграли міжнародні миротворчі організації. Вивчення їхньої діяльності дозволило з'ясувати ефективність використання міжнародно-правових механізмів, простежити процеси врегулювання [39, с. 108—114; 40, с. 1—7].

У березні 2010 р. було оприлюднено так звану Брюссельську декларацію, в якій міжнародні партнери привітали задекларовані баскськими націоналістами наміри щодо припинення партизанської війни та пошуку демократичних шляхів вирішення конфлікту. Постала міжнародна робоча група, відбулися консультації та представницька мирна конференція (17 жовтня 2011 р. у Сан-Себастьяні),

яка ухвалила декларацію, що визначала засади налагодження діалогу баскської автономії з іспанським і французьким урядами [41].

Подальше врегулювання етнополітичного конфлікту та його політичні наслідки ще не знайшли належного висвітлення в історіографії. У лютому 2012 р. відбулися загальні збори представників баскських політичних партій, які засудили терористичну діяльність ЕТА та інших радикальних угруповань. У червні того ж року Спілка баскських політичних в'язнів заявила про завершення «збройної фази» діяльності. Водночас терористична група «Сега» та асоціація «Свобода», яка опікувалася захистом прав ув'язнених, оголосили про свій розпуск. Улітку 2012 р. ЕТА констатувала суттєвий прогрес у врегулюванні конфлікту.

Від середини 2013 р. ЕТА зробила низку нових заяв щодо роззброєння, але першим реальним кроком стала добровільна здача бойовиками 21 лютого 2014 р. певної кількості зброї, боєприпасів та вибухівки. Ця акція відбулася за участі представників державної влади Іспанії і членів Міжнародної наглядової комісії, котра в оприлюдненій заяві зазначила, що навіть часткове роззброєння — це вже «важливий і надійний крок до виходу за межі оперативного використання всієї зброї, боєприпасів і вибухівки ЕТА» [42]. Проте іспанський уряд та іспанські ЗМІ все ще не вірили у щирість намірів: декілька консервативних видань назвали цей крок ЕТА «лівоцентристським фарсом», а газета «El País» стверджувала, що це лише «символічний жест без результатів», оскільки угруповання вже обіцяло роззброїтися у 2011 р. [42].

У липні 2014 р. ЕТА заявила про розформування «матеріально-оперативних структур збройної боротьби» та подальшу ліквідацію арсеналів, але іспанський уряд наполягав на повному й безумовному роззброєнні. Погодження сторонами конфлікту планів тривало чотири роки. Миротворчий процес зрушив із мертвої точки 2017 р., коли ЕТА передала інформацію про таємні склади зброї в Іспанії та Франції, а у травні 2018 р. оголосила про саморозпуск і завершення діяльності. Це поклало край жорсткому й довготривалому етнополітичному конфлікту в Європі та започаткувало трансформацію баскського націоналістичного руху.

* * *

Здійснений аналіз актуальної історіографічної ситуації дозволив виявити окремі лакуни у вивченні історії баскського націоналістичного руху. У франкістській Іспанії наукові студіювання з історії становлення й розвитку регіональних сепаратистських рухів не заохочувалися, а проблема формування баскської ідентичності та націоналізму знаходилася на периферії уваги дослідників. Ситуація змінилася в 1970—1980-х рр. через крайню радикалізацію баскського націоналістичного руху. Його осмислення відбувалося нашвидку, майже паралельно з цим масштабним етнополітичним конфліктом. Насамперед увагу істориків і політологів привертала військово-політичні аспекти, зокрема терористична діяльність баскських націоналістичних угруповань. Більшість опублікованих у перші два десятиліття XXI ст. праць присвячено вивченню стратегії й тактики збройної боротьби націоналістів, опису механізмів та шляхів врегулювання конфлікту.

Етапи еволюції баскського націоналістичного руху не збігаються з етапами розвитку його історіографії. В українській історичній іспаністиці інтерес до регіональних націоналізмів Іспанії, політичної практики франкізму і трансформації авторитарного режиму окреслився лише в 1990-х рр. (О. Іваницька, К. Поліщук, В. Годлевська, Ю. Павлишина та ін.). Проте сутність базових ідеологічних засад баскського національного проекту, його політико-економічні цілі й наслідки для Біскаї та всієї Іспанії недостатньо повно розкриті як у вітчизняній, так і закордонній гуманітаристиці. Потребує ґрунтового дослідження питання трансформації національної самосвідомості басків в історичному й соціологічному вимірі. Перспективним напрямом наукових студій могло б стати вивчення політики історичної пам'яті сучасної Іспанії, засобів комунікації та шляхів примирення між її народами, подолання наслідків минулого протистояння.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Kamenka, E. *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea*. New York, 1976. 152 p.
2. Anderson, B. *Uviavlenni spilnoty: Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia i poshyrennia natsionalizmu*. Kyiv, 2001 [in Ukrainian].
[Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Пер. з англ. В. Морозова. Київ, 2001. 271 с.].
3. James, P. *Nation Formation: Towards a Theory of Abstract Community*. London, 1996. 237 p.
4. Smith, A.D. *National Identity*. London, 1991. 226 p.
5. Smit, E. *Natsionalna identychnist*. Kyiv, 1994 [in Ukrainian].
[Сміт Е. Національна ідентичність. Пер. з англ. П. Тарашука. Київ, 1994. 223 с.].
6. Smith, A. *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Polity Press, 2010. 192 p.
7. Kasianov, H.V. *Teorii natsii ta natsionalizmu*. Kyiv, 1999 [in Ukrainian].
[Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму. Київ, 1999. 352 с.].
8. Kozhanovskiy, A.N. *Narody Ispanii vo vtoroj polovine XX v. (opyt avtonomizatsii i natsionalnogo razvitiia)*. Moscow, 1993 [in Russian].
[Кожановский А.Н. Народы Испании во второй половине XX в. (опыт автономизации и национального развития). Москва, 1993. 192 с.].
9. Bonells, J., Frau, M. *Les Nationalismes espagnols (1876—1978)*. Paris, 2001. 224 p. [in French].
10. Guereña, J.-L., Muñoz, M.M. *Los nacionalismos en la España contemporánea. Ideologías, movimientos y símbolos*. Málaga, 2006. 376 p. [in Spanish].
11. Payne, S. *Basque Nationalism*. University of Nevada Press, 1975. 262 p.
12. Heiberg, M. *The Making of the Basque Nation*. Cambridge, 1989. 263 p.
13. Suarez Cortina, M. *La Espana Liberal (1868—1917). Política y sociedad*. Madrid, 2006. 453 p. [in Spanish].
14. Samsonkina, E.S. *Uchenije Sabino Arano i zarojdenije baskskogo natsionalizma. Vestnik Moskovskogo universiteta*. Seriya 8. Istorija. 2006. 2: 66-89 [in Russian].
[Самсонкина Е.С. Учение Сабино Арано и зарождение баскского национализма. Вестник Московского университета. Серия 8. История. 2006. № 2. С. 66—89].
15. Castells, L. *El nacionalismo vasco (1890—1923) ¿una ideología modernizadora?* *Ayer*. 1997. 28: 27-162 [in Spanish].
16. Muro, D. *Ethnicity and Violence: The Case of Radical Basque Nationalism*. London, 2008. 266 p.

17. Conversi, D. The Basques, the Catalans and Spain: Alternative routes to nationalist mobilisation. University of Nevada Press, 2000. 312 p.
18. Fusi, J.P. Pluralismo y Nacionalidad. Alianza Editorial, 1984. 255 p. [in Spanish].
19. Ugalde, M. Mujeres y nacionalismo vasco. Génesis y desarrollo de Emakume Abertzale Batza. 1906—1936. Bilbao, 1993. 386 p. [in Spanish].
20. Ivanytska, O.P. Politychnyi rozvytok frankistskoi Ispanii 1939—1975 rr. Vinnytsia, 1996 [in Ukrainian].
[Іваницька О.П. Політичний розвиток франкістської Іспанії 1939—1975 рр. Вінниця, 1996. 90 с.].
21. Ivanytska, O.P. Frankistska Ispania 1939—1975 rr.: Istoriohrafia. Vinnytsia, 1996 [in Ukrainian].
[Іваницька О.П. Франкістська Іспанія 1939—1975 рр.: Історіографія. Вінниця, 1996. 160 с.].
22. Pavlyshyna, Yu.V. Vnutrishnia polityka frankistskoho rezhymu v Ispanii 1939—1975 rr. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv, 2007 [in Ukrainian].
[Павлишина Ю.В. Внутрішня політика франкістського режиму в Іспанії 1939—1975 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2007. 17 с.].
23. Clark, R. The Basques: Franco Years and Beyond. University of Nevada Press, 1979. 454 p.
24. Medrano, J.D. Divided Nations. Cornell, 1995. 230 p.
25. Clark, R. The Basque Insurgents: ETA, 1952—1980. Madison, 1984. 328 p.
26. Jáuregui, G. Ideología y estrategia política de ETA: Análisis de su evolución entre 1959 y 1968. Madrid, 1981. 491 p. [in Spanish].
27. Ibbara, P. La evolución estratégica de ETA (1963—1987). Bilbao, 1989. 100 p. [in Spanish].
28. Sullivan, J. ETA and Basque nationalism: the fight for Euzkadi, 1890—1986. London, 1988. 298 p.
29. Letamendía, F. Historia del nacionalismo vasco y de ETA. Bilbao, 1994. 231 p. [in Spanish].
30. Elorza, A. La historia de ETA. Madrid, 2000. 100 p. [in Spanish].
31. Landabaso Angulo, A.I., Kononov, A.M. Terrorizm i etnopoliticheskije konflikty. Kn. 1: Iz istorii baskov. Moscow, 2004 [in Russian].
[Ландабасо Ангуло А.И., Коновалов А.М. Терроризм и этнополитические конфликты. Кн. 1: Из истории басков. Москва, 2004. 384 с.].
32. Graham, R. Spain: Change of a Nation. London, 1984. 336 p.
33. Medrano, J.D. Naciones divididas: Clase, política y nacionalismo en El País Vasco y Cataluña. Madrid 1999. 268 p. [in Spanish].
34. Llera, F.J. Los Vascos y la Política. Bilbao, 1994. 186 p. [in Spanish].
35. Polishchuk, K. Polivalentnist ideolohii baskskoho natsionalizmu v konteksti suchasnykh politychnykh realii. *Visnyk Lvivskoho universitetu. Seriya Mizhnarodni vidnosyny*. Lviv, 2005. 15: 53-59 [in Ukrainian].
[Поліщук К. Полівалентність ідеології баскського націоналізму в контексті сучасних політичних реалій. *Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини*. Вип. 15. Львів, 2005. С. 53—59].
36. Polishchuk, K. Spivvidnoshennia poniat rehionalizmu ta natsionalizmu v konteksti suchasnykh yevropeiskyykh protsesiv. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Mizhnarodni vidnosyny*. Lviv, 2007. 19: 34-41 [in Ukrainian].
[Поліщук К. Співвідношення понять регіоналізму та націоналізму в контексті сучасних європейських процесів. *Вісник Львівського Університету. Серія Міжнародні відносини*. Вип. 19. Львів, 2007. С. 34—41].
37. Heywood, A. Key Concepts in Politics. London, 2000. 293 p.
38. Hodlevska, V.Yu. Konsolidatsiia demokratychnoho suspilstva v Ispanii (1982—1996). Vinnytsia, 2013 [in Ukrainian].

- [Годлевська В.Ю. Консолідація демократичного суспільства в Іспанії (1982—1996). Вінниця, 2013. 412 с.].
39. Polishchuk, K. Vykorystannia mizhnarodno-pravovykh mekhanizmv dlia rozv'iazannia ta zapobihannia mizhetnichnym konfliktam. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Mizhnarodni vidnosyny*. Lviv, 2006. 18: 108-114 [in Ukrainian].
[Поліщук К. Використання міжнародно-правових механізмів для розв'язання та запобігання міжетнічним конфліктам. *Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини*. Вип. 18. Львів, 2006. С. 108—114].
 40. Panas, T.O. Evoliutsiia shliakhiv urehuliuвання baskskoho etnopolitychnoho konfliktu v Ispanii. *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Kyiv, 2012. 4: 1-7 [in Ukrainian].
[Панас Т.О. Еволюція шляхів урегулювання баскського етнополітичного конфлікту в Іспанії. *Проблеми міжнародних відносин*. Київ, 2012. Вип. 4. С. 1—7].
 41. International Verification Commission's (IVC) Report. *International Verification Commission*. 2011. URL: <https://ivcom.org/en/international-verification-commissions-ivc-report-2/> (дата звернення: 03.01.2025).
 42. Los últimos prófugos de ETA se ocultan en ocho países de tres continentes. *El País*. 27.08.2023. URL: <https://elpais.com/espana/2023-08-27/los-ultimos-profugos-de-eta-se-ocultan-en-ocho-paises-de-tres-continentes.html> (дата звернення: 09.07.2024) [in Spanish].

Надійшла / Received 10.01.2025

Yurii RYCHKA

Postgraduate Student at the Department of World History,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine)
yuriiryczka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3608-3410>

BASQUE NATIONALIST MOVEMENT IN SPAIN 1895—2018: HISTORIOGRAPHY

The purpose is to review scientific works devoted to the study of the origin and nature of Basque nationalism and to systematize and classify the main areas of research on the history of the Basque nationalist movement in Spain. **The task** was to study research narrative strategies, outline the main research results on this issue, and determine the objectivity of research conclusions and generalizations. **The scientific novelty** lies in clarifying the current historiographical situation, problems, and achievements of research on Basque nationalism. **The main results.** Having analyzed the scientific works of foreign and domestic scientists, the author determined the uneven coverage in the historiography of individual segments of the history of the formation and development of the Basque nationalist movement in Spain. The terrorist activities of its radical currents attracted the main attention of researchers. Most of the works are devoted to the study of the evolution of the strategy and tactics of armed struggle and the description of the mechanisms and ways of conflict resolution. Not sufficiently fully disclosed the metasystemic essence of the Basque national project, its political and economic goals, and consequences for the region. The identified historiographical gaps and shortcomings allowed us to outline the perspective and identify specific ways of further developing this issue.

Keywords: *Basque Country, Spain, nation-building, regionalism, nationalism, Francoism, terrorism, Basque Nationalist Party (Euzko Alderdi Jeltzalea), ETA (Euskadi Ta Askatasuna).*